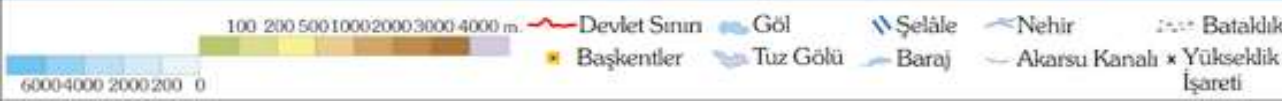

Dünya

G. AMERİKA KİTASI

SOUTH AMERICA

- Devlet Sınırı
- - - Eyalet Sınırı
- Başkent
- Nüfusu 5 000 000 - 1 000 000 Arası Olan Kent
- Kuzey Amerika Kıt'ası
- ☁ Göl
- ☁ Tuz Gölü
- Nehir

➤ GÜNEY AMERİKA

➤ Güney Amerika Kıtasının Genel Özellikleri

- 17.795.420 km² alan kaplayan Güney Amerika; Asya, Afrika ve Kuzey Amerika'nın ardından dördüncü büyük kıtadır. Kuzeyde **Gallinas Burnu** ile güneyde **Horn** arasında yaklaşık 7200 km. uzunluktadır. Doğu-batı mesafesi ise batıda **Parinas Burnu** ile doğuda **Branco Burnu** arasında 5300 km kadardır.
- Kıta, kuzeyden **Antil Denizi**, doğudan **Atlas Okyanusu**, batıdan ise **Büyük Okyanus** ile çevrilmiştir. Kuzeyde **Panama kstağı** ile Kuzey Amerika'ya bağlanır. Güneyde ise **Drake boğazı** ile Antarktika'dan ayrılır.
- Kıta ve ona bağlı adalar üzerinde 12'si bağımsız ülke (Kolombiya, Guyana, Surinam, Ekvador, Peru, Brezilya, Şili, Bolivya, Arjantin, Paraguay, Venezuela, Uruguay), 2'si bağımlı sömürge (Fransız Guyanası ve Falkland Adaları) olmak üzere 14 ülke yer alır.

➤ Doğal Özellikler

➤ Güney Amerika kıtası üç genel jeomorfolojik üniteye ayrılır;

❖ **And dağları**

❖ **Platolar**

❖ **İç ve kıyı ovaları**

➤ And sıradağları batıda Büyük okyanus kıyıları boyunca, kuzey-güney doğrultusunda tüm kıtayı boydan boya kat eder. Bu genç sıradağlar kuzeyde Kolombiya ve Peru'da iki sıra halindedirler. Yaklaşık 8.800 km uzunluğundaki Andlar üzerinde batı yarımküresinin en yüksek noktası olan **Aconcagua** (6.960 m) ve büyük teknelerin ulaşımına izin veren göller içinde en yüksekte olanı **Titicaca** (3 810 m.) ilgi çekicidir.

Aconcagua Dağı

6.960 m

- Andlar, bütünüyle deprem kuşağı üzerinde bulunduğu için, üzerindeki şehirlerin neredeyse tamamı depremlerden etkilenmiştir.
- Geniş platolar daha ziyade kıtanın kuzey ve doğusunda yer alırlar. Kuzeyde Guyana ve Surinam'ın tamamı ile Venezuela'nın doğu yarısını içine alan plato, **Guyana platosu** olarak bilinir. Doğuda ise daha geniş bir alan kaplayan **Brezilya platosu** bulunur.
- Kıtanın Andlar ve platolar dışında kalan kesimleri çoğu yerde ovalarla kaplıdır. Bunların başlıcaları **Orinoco**, **Amazon** ve **Paraguay** havzaları ile Arjantin'deki "**pampa**" sahasıdır. Ayrıca kıtanın Atlas okyanusu kıyıları boyunca da genişleyip, daralan kıyı ovaları uzanırlar.

- Güney Amerika, **tropikal, savan, kurak ve soğuk** olmak üzere dört büyük iklim bölgesine ayrılabilir.
- Ancak kıtada ekvatorun güneyinde bulunan yerlerde mevsimlerin Avrupa ve Kuzey Amerika'ya göre ters olduğunu unutmamak gerekir. Örneğin; Arjantin'de yılın en sıcak günleri aralık-ocak aylarına rastlar.
- Ekvator ve çevresindeki tropikal bölgede Amazon havzası bulunur. Buradaki yağmur ormanlarında yıllık ortalama sıcaklık 30°C civarında olup, yıl içinde $2-3^{\circ}\text{C}$ ' den fazla oynama göstermez.
- Yağış ise yıllık 2500 mm. kadardır. Tropikal iklimin az yağış alan kesimlerinde savan iklimi görülür. Bu iklim özellikle Orinoco havzası ve Brezilya platosunda etkilidir.

- Şili kıyılarının bir bölümünde (28-37° paralelleri) Akdeniz iklim özellikleri dikkati çeker. Ancak sıcaklık değerleri ülkemizde görülen Akdeniz iklimine göre biraz daha düşüktür.
- Güney Amerika'da iki ayrı kesimde kurak iklim görülür. Bunlardan birincisi kıta güneyindeki **Patagonya** bölgesidir. Burada yağış az, yıllık sıcaklık farkları fazladır.
- Büyük okyanus kıyısında Peru'nun kuzeyinden başlayıp, Şili'nin orta kesimlerine kadar uzanan kıyı şeridinde de **Peru (Humboldt)** soğuk su akıntısının etkisi nedeniyle kurak iklim hakimdir. Bu kıyılar dünyanın en bulutlu çölüdür. Buna karşın neredeyse hiç yağış yağmaz.
- Yıllık ortalama sıcaklık değerlerinin 10°C. den az olduğu soğuk iklim sahaları ise, Şili ve Arjantin'in güney ucu ile And dağlarıdır.

- Güney Amerika'daki iklim çeşitliliği, doğal bitki örtüsüne de yansımıştır. Kıtada ekvatorun iki yanında, yaklaşık 10° kuzey ve güney enlemleri arasındaki bölgeler **yağmur ormanları** ile kaplıdır. Yağmur ormanları, Amazon havzasının büyük bir kısmını (4.5 milyon km²) kaplamaktadır.
- Amazon havzasının yağmur ormanları **selva** olarak da adlandırılır. Söz konusu orman örtüsü, Atlas okyanusu kıyılarından kıta içlerine doğru gidildiğinde üç değişik görünüme bürünür;
- Okyanus kıyısı çoğu yerde bataklıktır ve labirentlerin oluşturduğu çamurlu adalar üzerinde **mangrov** vejetasyon örtüsü gelişmiştir. Okyanus, gel-git ile yükseldiğinde bu bölge tamamen sular altında kalır.

- Kıydan uzaklaştıkça, sadece Amazon nehrinin taşkınları ile sular altında kalan bitki örtüsüne geçilir ki bu saha, sapları kulübe yapımında, yaprakları kulübelerin damlarını örtmede kullanılan büyük **palmiye** türleri ile karakterize olmuştur.
- Daha içerilerde ise gerçek **yağmur ormanları** ile karşılaşılır.
- Ağaçların çoğu tek bir dal bile çıkarmadan 30-40 m. yükselir ve büyük bir taç oluşturacak şekilde yayılır. Orman altında ışığa ulaşmaya çalışan dev tırmanıcı bitkiler, zemine yayılmış sürünücü türler, muz ağaçları ve diğer pek çok bitki türü orman altında mevcuttur.

- Kıtada yine tropikal bölgede ancak yılın bir döneminin kurak olduğu sahalarda yağmur ormanları yerini savanlara bırakır. Güney Amerika'da **savan** sahaları kuzeyde Orinoco nehri dolaylarında Brezilya'da, Amazon havzasının güneybatısında geniş yer kaplarlar.
- Yağmur ormanları ve savanlar dışında diğer doğal bitki örtüsü çeşitleri içinde, Brezilya'nın doğusunda, kurak iç bölgelerde seyrek, bodur, kuraklığa dayanıklı ve dikenli yapılarıyla belirginleşen **caatinga ormanları** (beyaz ormanlar),
- Andların ekvatorial kuşak içindeki yüksek kesimlerinde, alpin çayırlar üzerindeki maki benzeri bodur ve iğne yapraklı **espeletia** ağaçları ve **Paramo** adı verilen bitki toplulukları,
- Patagonya'nın **kurak ot ve çalılıkları**,
- Pampa'nın **ılıman otlakları**
- ve Şili'deki **çöl formasyonları** sayılabilmektedir.

Caatinga ormanlari

- Güney Amerika kıtasının suları esas itibariyle dört büyük akarsu kolları tarafından drene edilir.
- **Amazon**, kıtanın en büyük akarsuyudur. 6437 km ile Nil'in ardından dünyanın en uzun ikinci akarsuyudur. Havza genişliği (yaklaşık 7 milyon km²) en büyük akarsudur. And Dağları'nın Peru'daki yüksek kesimlerinden doğar, Guyana ve Brezilya platoları arasından, sularını Atlas okyanusuna boşaltır. Okyanusa döküldüğü yerde debisi saniyede 180.000 m³ kadardır.
- Kıtanın ikinci önemli akarsuyu, Brezilya platolarından doğup, Rio de la Plata körfezinden (Arjantin-Uruguay sınırında) Atlas okyanusuna ulaşan **Parana**'dır.
- Aynı körfeze **Uruguay** isimli daha küçük bir başka akarsu daha dökülür. Paraguay nehri ise Parana'nın en büyük koludur.

- **Orinoco**, Güney Amerikanın üçüncü büyük akarsuyudur. Kuzeyde Venezuela ve Kolombiya topraklarını sulayarak yine Atlas okyanusuna dökülür. Orinoco yukarı çığırında bir kanalla Amazon'un en büyük kolu olan Rio Negro'ya, dolayısıyla Amazon'a bağlanmıştır.
- **Sao Fransisco** ırmağı ise Parana gibi Brezilya platolarından doğmasına karşın onun aksine kuzeye doğru akar ve yine aynı okyanusa karışır.
- Kıtanın bütün önemli akarsuları Andların doğusunda olup, sularını Atlas okyanusuna boşaltırlar. Batıda, Büyük okyanusa dökülen önemli bir akarsu bulunmaz.
- Andların kıyıya çok yakın uzanması ve batı kıyılarının kuraklığı gibi nedenlerle akarsular kısa boyludur ve az su taşırlar.

- Güney Amerika'da büyük göller bulunmamaktadır. Göllerin çoğu, Andlardaki dağ gölleridir.
- Bunlardan en bilineni Peru-Bolivya sınırında 3810 m yükseklikteki **Titicaca** gölüdür. Yüksekliğine karşın ekvatora yakınlığı nedeniyle hiç donmaz ve bu özelliği sayesinde üzerinde büyük deniz araçlarının işleyebildiği dünyanın en yüksekteki gölüdür.
- Onun hemen güneydoğusundaki **Poopo** gölü de benzer iklimik şartlara sahiptir.
- Kıtanın en büyük gölü Venezuela kuzeyinde Karayib denizine açılan bir kıyı gölü olan **Maracaibo**'dur (8300 km²).

Titicaca Gölü

➤ Beşeri ve Ekonomik Özellikler

- Güney Amerika'da nüfus 380 milyon, nüfus yoğunluğu 22 kişi kadardır. Ancak Andların güney bölümü, Amazon havzası ve Patagonya neredeyse hiç kimsenin yaşamadığı sahalardır. Buna karşın kıtanın doğu kıyıları ile kuzeybatıda Orta Amerika'ya yaklaşan kesimleri yoğun nüfusludur.

Güney Amerika'da yaşayan insanlar dört gruba ayrılabilirler;

- **Amerika Yerlileri:** Bering boğazı yolu ile Asya'dan Kuzey Amerika'ya, oradan da Güney Amerika'ya geçtiği düşünülen topluluklardır.
- **Beyazlar:** Bu grup içinde en büyük payı 1500'lü yıllardan 19.yy.'a kadar kıtayı egemenlikleri altında tutan İspanyollar ve Portekizliler oluşturur. Sayıları çok daha az olmakla beraber 19.yy.ın son çeyreğinden itibaren kıtaya göç eden İtalyanlar ile diğer Avrupalı beyazlar da bu grup içindedir.
- **Afrikalılar:** İspanya'nın köle ticaretine izin verdiği 1518 yılından, 19.yy. başlarına kadar, Afrika'dan getirilen siyahlar.
- **Melezler:** En büyük melez grubu Portekizli ve İspanyollar ile Amerika yerlilerinin karışımı olan **Meztizo**'lar oluşturur. Diğer gruplar içinde **Zambo**'lar (Afrikalı ile yerli karışımı) ve **Mulatto**'lar (İber ile Afrikalı karışımı) sayılabilir.

- Kıtada, beyazlar çoğunlukla kentlerde ve kıtanın ılıman iklime sahip kesimlerinde yaşarlar.
- Yerliler daha ziyade And dağlarının kuzey yarısında, melezler ise kırsal sahalarda veya ekvatorial-tropikal kuşakta yerleşmişlerdir.
- Kıta nüfusu dinsel bakımdan homojendir ve yaklaşık %90'ı Katolik Hıristiyan'dır.
- İspanyolca kıtada en fazla konuşulan dildir. Dokuz Güney Amerika ülkesinde resmi dil **İspanyolca**dır. Ayrıca **Portekizce** (Brezilya), **İngilizce** (Guyana), **Hollandaca** (Surinam) ve yerel diller de konuşulur.

- Güney Amerika'da nüfus artış hızı dünya ortalamasının üzerindedir. Hemen her ülkede kırdan kente hızlı bir göç olup, ve pek çok ülkede nüfusun %80'den fazlası şehirlerde yaşar.
- Güney Amerika kentleri genelde aşırı nüfusları ve yoksul mahalleleri ile tanınırlar.
- Güney Amerika ülkelerinde genel olarak nüfusun üçte biri tarım sektöründe çalışır. Ancak ekili-dikili alanların kıta yüzölçümüne oranı %10'u geçmez.
- Geniş tarım sahaları Arjantin'in pampa bölgesi, güneydoğu Brezilya, Uruguay ve Şili'nin orta kesimlerinde yer alır.
- Toprağın verimliliği oldukça düşüktür. Pek çok ülkenin tarımsal üretimi ancak kendisine yetecek düzeydedir. Bazıları ise bu düzeye dahi erişememiştir.

- Kıtanın tropikal iklim altında kalan topraklarında **kahve, kakao, kauçuk, muz ve şeker kamışı** üretilen ana ürünlerdir. **Mısır, buğday, pirinç, pamuk ve tütün** ise ekvatorдан uzaklaşıldıkça ağırlık kazanır.
- Patates, manyok, balkabağı, kakao, avokado, ananas, kırmızı biber ve yenibahar bu kıtaya özgüdür.
- Kıtada tarım topraklarının önemli bir bölümü büyük sermaye sahiplerinin elindedir. Hayvancık, birkaç ülke dışında ileri düzeyde değildir. İspanyol keşifleri ardından getirilen siğır, geniş otlaklara sahip Brezilya, Arjantin ve Uruguay'da yaygın olarak beslenir.
- Patagonya ve Andlarda ise koyun yetiştiriciliğı yapılır.
- Kıtayı çevreleyen okyanuslarda balıkçılık çok yaygındır. Okyanusa kıyısı bulunan her ülkenin ekonomisi içinde balıkçılık önemli yer tutar. Peru, balıkçılık bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir.

- Brezilya, orman varlığı bakımından kıtanın önde gelen ülkesidir. Kıtadaki işletilebilir orman alanlarının % 40'ı bu ülkededir. Kıta ormanları, tropikal karakterli oluşu nedeniyle pek çok ağaç türünü bir arada barındırır.
- Güney Amerika ormanlarında özellikle mobilya imalatında ve doğramacılıkta kullanılan sert **maun** ağacı,
- küçük deniz taşıtları, sörf tahtası, model uçak ve masa tenisi raketi üretiminde özellikle aranan, dünyanın en çabuk büyüyen ve en hafif ağacı **balsa**,
- sıtma tedavisinde ve ateş düşürücü olarak kullanılan **kinin**'in elde edildiği **kınakına ağacı**,
- kokain elde edilen And'ların **coca ağacı**,
- doğal kauçuk üretimi için **kauçuk ağacı** gibi değerli ağaç türleri bulunur.

- Kıtanın, en önemli yeraltı zenginliği Brezilya'da çıkarılan **Kolombiyum**dur.
- Venezuela'da Maracaibo gölü çevresinde büyük **petrol** yatakları vardır. Bu ülke, dünyanın önemli petrol üreticilerindedir. Kolombiya, Brezilya ve Arjantin'den de petrol çıkarılmasına karşın Venezuela tüm kıta rezervinin %81 'ini elinde bulundurur.
- Kolombiyum ve petrol dışında **bakır** (Şili ve Peru), **boksit** (Surinam ve Guyana) ve **demir cevheri** (Brezilya ve Venezuela) Güney Amerika'nın önde gelen diğer yeraltı zenginlikleridir.
- Ayrıca çeşitli ülkelere dağılmış şekilde bulunan **kurşun**, **çinko**, **manganez ve kalay** da ekonomik değere sahip yeraltı zenginlikleridir.
- Güney Amerika kıtasının pek çok kesimi değerli taşları ile de ünlüdür. Bunlar arasında Brezilya'da **elmas** ve **altın**, Kolombiya'da **zümrüt** sayılabilir.

- Kıta, uzun sömürge geçmişi ve kömür bakımından fakir oluşu nedeni ile sanayileşme sürecine geç girmiştir. Güney Amerika, 1930'lar öncesinde, sadece hayvansal hammaddeler satıp, karşılığında sanayi ürünleri alan bir kıta görünümünde idi.
- Günümüzde kıta ülkelerinin çoğunda tekstil ve gıda gibi temel sanayi kolları kurulmuş, başta Brezilya, **Arjantin ve Venezuela** olmak üzere bir bölümünde makine üretimine geçilmiştir.
- Kıtada sanayi faaliyetleri genellikle büyük şehirler ve metropollerde gelişmiştir. Bunun tek istisnasını sanayi tesislerini ülke geneline yayan **Kolombiya** oluşturur.
- Sanayi faaliyetleri için gerekli enerjinin temini ve kömür azlığı tüm kıta için önemli bir sorundur. Bu sorun, petrol, doğalgaz ve hidroelektrik enerji ile giderilmeye çalışılmaktadır.

- Güney Amerika, ulaşım bakımından da yeterince gelişmemiştir.
- Demiryolları çoğu yerde tek hatlı olmaları nedeni ile hem yavaş, hem de yaygın değildir. Brezilya ve Arjantin ovaları demiryolu ağının yoğun olduğu iki kesimdir.
- Demiryolları And dağlarında da beklenenden iyi durumdadır. Örneğin, Peru'da 4830 m. ye tırmanan bir hat, dünyanın en yükseğe çıkan demiryolunu oluşturmaktadır.
- Kıtada, yolcu ve yük taşınmasında ağırlık karayollarındadır. Örneğin Pan-Amerikan otoyolu birçok ülkeyi birbirine bağlamasının dışında Kuzey Amerika'ya kadar uzanmaktadır.

- Arjantin ve Brezilya'daki otomotiv sanayileri, kıtada karayolu yapımını özendirilmektedir. Ancak Andlar ve tropikal ormanların varlığı gibi coğrafi güçlükler karayollarının tüm kıtaya yayılmasını engellemektedirler.
- Bu coğrafi unsurlar, havayollarının gelişmesini sağlamıştır. Nitekim tüm ülke başkentleri ve büyük şehirler, hem birbirlerine hem de Avrupa ve ABD'deki merkezlere havayolu ile bağlanmış durumdadır.
- Kıtada Parana, Paraguay, Orinoco ve Amazon nehirlerinin pek çok kesiminde buharlı gemiler ve diğer küçük deniz taşıtları kullanılır. Ancak bütün olarak bakıldığında Güney Amerika'nın şartları, kıta içi su ulaşımı açısından çok da elverişli değildir.